

Ο ΕΝ ΚΕΡΚΥΡΑ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ *

Υ Π Ο
ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΔΙΟΝ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

α) Ὀνομασία καὶ θέσις.

Τὸ ἡπειρωτικὸν στοιχεῖον μέσα εἰς τὴν πολυτάραχον ἱστορικὴν πορείαν του, πάντοτε εὕρισκε τόπον καταφυγῆς εἰς τὴν Κέρκυραν. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τῆς τουρκοκρατίας τὸ φαινόμενον ἦτο σύνηθες. Ἀπὸ τὰ τέλη ὁμῶς τοῦ ΙΣΤ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις. Ἡ ἀποτυχία τῶν διαφόρων ἐπαναστατικῶν κινήματων (κυριώτερον Διονυσίου τοῦ Σκυλοσόφου τὸ 1612) καὶ οἱ βίαιοι ἐξισλαμισμοὶ (1635) ἐξηνάγκασαν μέγαν ἀριθμὸν Ἑπειρωτῶν νὰ καταφύγουν εἰς τὴν φιλόξενον Κέρκυραν. Ἡ ἀφομοίωσις τῆς πολυπληθοῦς ταύτης ἡπειρωτικῆς παροικίας δὲν κατέστη δυνατή. Μὲ μέγαν ἔθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν φανατισμὸν συσπειροῦνται καὶ αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην ν' ἀποκτήσουν ἰδίαν ἡπειρωτικὴν ἐστίαν, ἰδίαν Ἐκκλησίαν. «Τὴν διάχυτον ταύτην ἀντίληψιν ἐκινήθη νὰ θεραπεύσῃ ὁ ἡπειρώτης ἱερομόναχος Κολήτζας»¹. Ὅμως ὁ ἱερομόναχος Νικόδημος Κολήτζας, ὅπως μαρτυροῦν ἡ διαθήκη του, τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ναοῦ καὶ διασφζόμενα ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖῳ Κερκύρας ἔγγραφα, ἐνήργει διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν πολυαριθμῶν Ἑπειρωτῶν. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἐπιγραφή εἰς τὸ ὑπέρθυρον τῆς κεντρικῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ: «Ἀνηγέρθη δαπάναις Ἰωαννιτῶν, Δελβινιωτῶν, Παραμυθιωτῶν καὶ ἄλλων Στερεωτῶν».

Οἱ μὴ ἀφομοιωθέντες λοιπὸν Ἑπειρωταὶ ἀπετέλουν «ξένους» διὰ τοὺς ἐντοπίους· καὶ οὕτως ὁ ὑπὸ τούτων κτισθεὶς καὶ ὑπὸ τούτων χρησιμοποιοῦμενος ναὸς τῆς Παναγίας ἔλαβεν ὑπὸ τῶν ἐντοπίων τὴν ὀνομασίαν «Παναγία τῶν Ξένων», γνωστὴ οὕτω μέχρι καὶ σήμερον.

* Διὰ τὴν σύνταξιν τῆς παρούσης ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν, ὡς πρὸς τὴν δομὴν, τὰ συναφῆ ἔργα τοῦ Καθηγητοῦ Μιχαήλ Χ. Γκρητάκου, ὡς πρὸς δὲ τὸ περιεχόμενον ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν καὶ διάφορα βοθηήματα εἰς τὰ ὁποῖα καὶ παραπέμπω.

1. Σ. Σ τ ο ὄ π η, Οἱ «Ξένοι» ἐν Κερκύρᾳ, Κέρκυρα 1960, σ. 115.

Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἱερὸς καὶ ἱστορικὸς οὗτος Ναὸς εὐρίσκεται εἰς κεντρικώτατον σημεῖον τῆς παλαιᾶς πόλεως, ἐπὶ τῆς πλατείας (Πλακιάδας) Ἡρώων Κυπριακοῦ Ἀγῶνος καὶ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ντίνου Θεοτόκη (πιάτσα) καὶ Λοχαγοῦ Ἄρη Κασφίκη· ἀπέχει δὲ ὀλιγώτερον τῶν ἑκατὸν μέτρων ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ πολιούχου τῆς νήσου Θαυματουργοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος.

β) Ἱστορικαὶ μαρτυραὶ περὶ τοῦ Ναοῦ.

1. Τόπος καὶ χρόνος ἀνεγέρσεως τοῦ Ναοῦ. Ὁ τόπος εἰς τὸν ὁποῖον εὐρίσκεται ὁ Ναὸς ἦτο ἰδιοκτησία τοῦ ἡπειρωτικῆς καταγωγῆς Ν. Βερβιτσιώτη, δωρηθεὶς εἰς τὸν ἱερομόναχον Νικόδημον Κολήτζαν ὑπὸ τῆς κληρονόμου καὶ θυγατρὸς του Θεοδωρέλας Βερβιτσιώτη, ὑπὸ τὸν ἔρον νὰ κτισθῇ ναός, εἰς τὸν ὁποῖον νὰ μνημονεύωνται πάντοτε τὰ ὀνόματα αὐτῆς, τῶν γονέων καὶ τῶν υἱῶν τῆς².

Ἡ ἀρχικὴ κτίσις τοῦ Ναοῦ ἐγένετο τὸ ἔτος 1689, τὸ δὲ ἐπόμενον ἔτος ἤρχισε νὰ λειτουργῇ τυπικῶς ὡς ἰδιόκτητος τοῦ ἱερομονάχου Νικ. Κολήτζα μέχρι τὴν 25ην Ὀκτωβρίου 1700, ὅτε διὰ τῆς διαθήκης του καὶ ἐπισήμου δωρητηρίου πράξεως παρεχώρησε τὸν Ναὸν μετὰ τῆς περιουσίας αὐτοῦ εἰς τοὺς ἐν Κερκύρᾳ ἐγκατεστημένους Ἡπειρώτας³.

2. Βασικὰ ἔγγραφα. Εἰς τὸ ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κερκύρας εὐρίσκεται πλῆθος ἐγγράφων μαρτυρούντων περὶ τοῦ Ναοῦ. Ἐξ ὧν τούτων θεωροῦμεν ἀπαραίτητον νὰ παραθέσωμε τὰ κάτωθι κατὰ πιστὴν ἀντιγραφὴν.

α) Τὸ δωρητήριον τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ οἰκοπέδου πρὸς τὸν ἱερομόναχον Νικόδημον Κολήτζαν (κατὰ τὸν φάκελλον Α366 τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κερκύρας), τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, Ἀμὴν. 1689 ἡμέρα 4 Μαρτίου, ἔσωθεν τοῦ ὀσπητίου τῆς παρουσίας τιμίας κυράτζας Θεοδωρέλας θυγατρὸς τοῦ ποτὲ τιμίου κ. Νικ. Βερβιτζῶτη ἐν τῇ περιοχῇ Ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου καὶ Θαυματουργοῦ Σπυρίδωνος εἰς τὴν φάτζα τῆς σπιενάδας. Ἐπειδὴ καὶ ὁ παρὼν πανοσιώτατος ἱερομόναχος κυρ Νικόδημος Κολήτζας βούλεται καὶ θέλει νὰ κτίσῃ καὶ νὰ κάμῃ μίαν Ἐκκλησίαν ἐδῶ μέσα εἰς τὴν χώραν τῶν Κορυφῶν καὶ γυρεύοντας τόπον ἐπιτήδειον διὰ νὰ πληρώσῃ τὴν εὐσεβῆ γνώμην καὶ καλὴν αὐτοῦ βουλήν, καὶ ἡ παροῦσα καὶ ἄνωθεν τιμία κυράτζα Θεοδωρέλα νὰ ἔχη καὶ νομέβεται ἕνα ὀσπίτιον τάβλινον μὲ τόπον ἐβακοῦε εἰς τὴν κοντράδα τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ Ἀγίας Παρασκευῆς εἰς ταῖς στέρναις πλησίον τοῦ σιὸρ Ἰωάν. Μαξαρᾶ ποτὲ Θεοδωρῆ καὶ πλησίον εἰς τὴν δημοσίαν στράταν,

2. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κερκύρας, φάκελ. Α366.

3. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κερκύρας, φάκελ. Κ532.

ὁ ἄνωθεν ἱερομόναχος ἐπαρακάλεσε τὴν ἄνωθεν τιμία κυράτizza Θεοδωρέλαν νὰ ἤθελεν δώση τὸ ἄνωθεν τάβλινον ὀσπίτιον σίντα μὲ τὸν βακούε τόπον ὅπου εἶναι εἰς αὐτὸ διὰ νὰ κτίση εἰς αὐτὸν Ἑκκλησίαν εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ εἰς φήμην τῆς γαληνοτάτης ἡμῶν ἀφεντίας τῶν Βενετῶν. Καὶ ἡ ἄνωθεν τιμία κυράτizza Θεοδωρέλα διὰ τὸ αὐτὸ θεάρεστον ἔργον ὅπου ὁ ἄνωθεν ἱερομόναχος θέλει νὰ κάμη καὶ διὰ ἄλλαις πολλαῖς εὐεργεσίαις καὶ ἀγαθοσύναις ὅπου ἐγνώρισε ἀπὸ αὐτὸν καὶ διὰ μνημόσυνον τῶν υἱῶν καὶ τῶν γονέων της, ἀπὸ τὴν σήμερον θεληματικῶς θέλει δίδει, χαρίζει καὶ ρεφουδάρει τὸ ἄνωθεν ὀσπίτιον τάβλινον σίντα τὸν ἔβακούε τόπον πρὸς τὸν ἄνωθεν ἱερομόναχον Κολήτizza καὶ πρὸς τοὺς κληρονόμους καὶ διαδόχους αὐτοῦ, νὰ ποιήση εἰς αὐτὸ ὅτι θέλει καὶ βούλεται, μὲ τὴν μόνην ὑπόσχεσιν νὰ γράψη οὗτος εἰς τὴν ἁγίαν πρόθεσιν ὅταν τελειώση τὴν Ἑκκλησίαν, ὅλα τὰ ὀνόματα ὁποῦ γράφονται ἐδῶ καὶ διὰ νὰ μνημονεύονται πάντοτε καὶ ἀεὶ, τόσον ἀπὸ αὐτὸν ὅσον καὶ ἀπὸ τὸν κατὰ καιρὸν εὐρισκόμενον ἐφημέριον εἰς τὴν αὐτὴν Ἑκκλησίαν, καὶ νὰ ψάλουν ἕνα τρισάγιον εἰς τὸ μέσον τῆς Ἑκκλησίας κάθε ἡμέρα τῆς Λαμπρῆς, τῶν Χριστουγέννων, τὰ φῶτα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, μνημονεύοντες τὰ αὐτὰ ὀνόματα. Καὶ μὴ ποιῶντες οἱ ἄνωθεν τοῦτο νὰ δίδουν ἀπολογίαν ἐν ὥρα κρίσεως. Καὶ ἀπὸ τὴν σήμερον, γυμνοῦται θεληματικῶς ἡ ἄνωθεν τιμία κυράτizza Θεοδωρέλα ἀπὸ τὴν κυριότητα τοῦ ἄνωθεν ὀσπιτίου καὶ βακούου καὶ ἐντύνει καὶ καταστένει κύριον καὶ καθολικὸν νοικάρην, πατρονάτορον ὡς καθὼς αὐτὴ τὸ εἶχε καὶ τὸ νόμεβε, τὸν ἄνωθεν ἱερομόναχον Κολήτizza, τοὺς κληρονόμους καὶ διαδόχους αὐτοῦ πάντοτε καὶ ἀεὶ. Καὶ οὗτος θέλει καὶ βεβαιώνει, στερεώνει τὰ ἄνωθεν ὡς ἄνωθεν καὶ τὰ ἐξῆς ὁποῖα ὀνόματα νὰ μνημονεύονται. Σταματέλας, Θεοδωρέλας, Γιάννη, Τζώρτζη, Νικολάου, Φιλίππου, Συμεῶνος μοναχοῦ, Κατερίνας, Δημοπάνου κ.ἄ. Ὑπογραφαί: Στέφανος ἱερεὺς ὁ κυπρέος μάρτυς παρῶν καὶ ὑπέγραψα, Νικόλαος ἱερεὺς ὁ μαγγανάρης μάρτυς παρῶν καὶ ὑπέγραψα, Σπύρος Ἀσιμόπουλος νοτάριος».

β') Ἡ ἄδεια πρὸς κτίσιν τῆς Παναγίας τῶν Ξένων, ἡ χορηγηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Μ. Πρωτοπαπᾶ Χριστοδούλου Βούλγαρη κατόπιν ἐγκρίσεως τῶν Ἑνετικῶν ἀρχῶν, κατὰ πιστὴν ἀντιγραφὴν, ὅπως διασώζεται εἰς τὸ Βιβλίον πράξεων τοῦ Ναοῦ, ἔχει ὡς ἀκολούθως: «αχπθ μαρτίου ιγ'. Ὁ αἰδεσιμώτατος καὶ μέγιστος αὐθέντης πρωτοπαπᾶς εἰδὼς καὶ ἀναγνώσας τὴν ὀπισθεν γραφὴν, προσφερομένην παρὰ τοῦ ἐν ἱερομονάχοις κύρ Νικοδήμου Κολυτζᾶ, τὴν πρᾶξιν τοῦ ἐξοχωτάτου αὐθεντὸς γγενεράλι ἱκουῖζιτόρου ἀνδρέου ναυαγιέρ γιναμένην τῇ ιε τοῦ ἐνεστότος, καὶ τὰ πάντα καλῶς ἐνόησας διορίζων δι' ἄδειαν τοῦ αὐτοῦ ἱερομονάχου νὰ σιαῖξει τὴν ὕλην, διὰ νὰ κτίση ἐκ βάθρου νέον ναὸν εἰς τὸν τόπον ὅπου ἀφιερῶθη παρὰ τῆς κυρίας Θεοδωρέλας θυγατρὸς τοῦ ποτὲ τιμίου σιὸρ νικολάου βερβιτσιότη, ὡς εἰς τὰς πράξεις τοῦ σιὸρ σπύρου ἀσιμόπουλου τῇ δ τοῦ παρόντος, καὶ τοῦτο εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ τιμὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐπ' ὀνόματι τῶν ἀπελπισμένων, ἐλπὶς κατὰ τὴν αὐτοῦ ἀναζήτησιν,

φυλάσσοντας τὰ κατὰ τάξιν, καὶ οὕτως ἐδώρισε διά, (Ὑπογραφή) Χριστόδουλος ὁ κύρ μέγας πρωτοπαπᾶς».

γ') Ἡ δὲ διαθήκη τοῦ κτήτορος ἱερομονάχου Νικοδήμου Κολήτζα, κατὰ τὸν φάκελλον K532 τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχεῖου Κερκύρας, συνταχθεῖσα ὑπὸ τοῦ νοταρίου Κορυφῶν Νικολάου Κουβαρᾶ, εἶναι ἡ κάτωθι:

«Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀνόματι· ἀμήν. 1700, ἡμέρα 25 τοῦ Ὀκτωβρίου μηνός, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ τιμίλου Σιδρ Μικέλη Τουρλίνου, δοτόρου, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Σπηλιώτισσας καὶ Ἀγίου Βλασίου.

Εὐρισκόμενος εἰς γῆρας βαθύ ὁ παρὼν πανοσιώτατος Ἱερομόναχος Νικοδήμος, ὁ κατὰ κόσμον Κολητζᾶς, καὶ διὰ τοῦτο φοβούμενος μήπως τὸν φθάσῃ τὸ τέλος τῆς παρουσίας ζωῆς αἰφνιδίως, δίχως νὰ ἔχῃ ἐξεκαθαρισμένα τὰ ὅσα εἶναι τῆς γνώμης του ἀμετατρέπτως, ὡς κάτωθεν, παρακινήμενος καὶ ἀπὸ τὴν βίαν τῆς συνειδήσεώς του ἀποφάσισε καὶ δηλοποιῶντας τὴν βούλησίν του νὰ συντρέξῃ εἰς τὴν παροῦσαν συμφωνίαν καὶ ἐξεκαθάρισιν τῆς καρδιακῆς του Βουλῆς. Καὶ γάρ.

Ἐπειδὴ (εἰς) καιρὸν ἀπερασμένον, εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ καὶ τῶν γοένων του, ἔκτισε εἰς τὴν παροῦσαν χώραν μίαν Ἐκκλησίαν, ἐπονομαζόμενη Κυρία ἡ Φανερωμένη, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι κύρης καὶ καθολικὸς νοικάρης καὶ γιουὸς πατρονάτος ἀσσολοῦτος. Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἔργον ἔλαβε πολλὴν βοήθειαν ἀπὸ τὸν ποτὲ Σιδρ Πᾶνο Μουτζουνίδη, ἀπὸ τὸν Σιδρ Πᾶνο Κόγκκα καὶ ἀπὸ ἄλλους πολλοὺς στεριῶτες. Διὰ τοῦτο, ὡς καθὼς φανερώνει, πὼς θέλει καὶ ὀρίζει νὰ ἀφιερῶσθαι ὅ,τι καὶ ἂν ἔχῃ, τοῦ εὐρίσκεται καὶ τὸν ἀκαρτερεῖ παντοῖον τρόπον εἰς τὴν αὐτὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ὁποίαν ἀφήνει καὶ ἱστιτοῦρει.

Κληρονόμοι εἰς τὰ παντοῖα του ἀγαθὰ, κινητὰ, ἀκίνητα καὶ αὐτοκίνητα. Ἔτσι συμφωνᾷ ἐνώπιον ἐμοῦ, νοταρίου, καὶ μαρτύρων τῶν κάτωθεν καὶ ἀνταμοιβῆν πολλῶν θεαρέστων εὐεργεσιῶν μετὰ τοὺς παρόντες, ἤγουν: Σιδρ Δημήτρη Γιωργάκη καὶ Χριστόδουλο καὶ Ἀνδρέα, ἀδελφούς του, καὶ Σιδρ Ζῶτο Βόντα, Σιδρ Νικολὸ Μίλια, Σιδρ Νικολὸ Τζουκαλᾶ καὶ Νικολό, Παναγιώτη, Γιαννοῦτζο Λατζώνη, Ράδο Μᾶνο, Στάθη Φακίτζα, Δῆμο, Χρῆστο, Τζώρτζη Κόγκκα, Ἀθανάση Κονιτζιώτη, Δῆμο, Στάθη καὶ Ἀθανάση Παπαρίζο, Χρῆστο Βάζια καὶ Γιάννη Σαρατζᾶ, Χρῆστο, Πᾶνο, Γιάννη, Δῆμο Τσουκαλᾶ, πρὸς τοὺς ὁποίους θεληματικῶς τρόπου ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα δίδει, παραδίδει τὸ γιουὸς τῆς ἄνωθεν Ἐκκλησίας, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ ἐννοᾶται ἀφιερωμένη ὡς μετόχιον ἕτερη μία Ἐκκλησία, ὅπου ἔχει, ἐπονομαζόμενη ὁ Παντοκράτορας, εἰς τὸ Ποντικονήσι. Καὶ βάνει αὐτοὺς ἐνορίτες, ἀδελφούς καὶ νοικοκυραίους εἰς τὴν ἄνωθεν Ἐκκλησίαν μετὰ τοὺς κληρονόμους, διαδόχους αὐτῶν πάντοτε καὶ αἰ. Καὶ περὶ πλεόν ὅποτε ἤθελεν εὐρεθοῦν νὰ κατοικήσουσιν εἰς τὴν ἄνωθεν καὶ παροῦσαν χώραν ἕτεροι ἄλλοι στεριῶτες, ἤγουν Γιαννιωῖτες, Παραμυθιωῖτες καὶ Δελβινιωῖτες, νὰ ἐννοοῦνται καὶ αὐτοὶ πάντοτε κομπρέτοι εἰς τὴν ἰδίαν συμφωνίαν, γιουὸς καὶ μπενεφίτιο,

ἡμπορῶντας νὰ μαζώνωνται εἰς τὴν αὐτὴν Ἐκκλησίᾳ κάθε ἡμέραν τῆς Ἀγίας
 Λαμπρᾶς ἢ καὶ ἄλλην ἡμέραν, ὡς τὸ ἔθος ἐτέρων Ἐκκλησιῶν, νὰ ἐκλέγουν ἀπὸ
 καιρὸν εἰς καιρὸν Κυβερνητάδες, γραμματικὸν, γαστάλδο καὶ ἄλλους, ὅπου νὰ
 ἤθελε τοὺς φανιστῆ. Καὶ αὐτοὶ νὰ ἐξουσιάζουν καὶ κυβερνοῦν τὰ πάντα κατὰ
 τὴν τάξιν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ δόξαν Θεοῦ καὶ φήμην τῆς Γαληνοτάτης Ἀφεν-
 τίας καὶ εἰς μνημόσυνον τοῦ κτήτορος καὶ συμβοηθῶσαντων. Ἐξεκαθαρίζον-
 τας μόνον ὅτι, ἂν ἴσως καὶ ὁ ὀσιώτατος ἱερομόναχος Ἀμβρόσιος Σαμοκλῆς
 θέλῃ νὰ σταθῇ εἰς τὴν ὑποταγὴν ἕως τὴν ἀποβίωσιν τοῦ αὐτοῦ πανοσιωτάτου
 Κολητζᾶ, νὰ ἡμπορῇ αὐτὸς νὰ ἔχῃ τὴν ἐφημερίαν τῆς ἄνωθεν Ἐκκλησίας Φα-
 νερωμένης καὶ μετοχίου αὐτῆς, τὸ ὁποῖον νὰ χαίρεται καὶ τις ἐντράδες, ἕως
 τέλος ζωῆς του, χαρίζοντας μόνον δουκάτα δέκα πρὸς εἰκοσι ἕξι τὸ καθένα τὸν
 κάθε χρόνον, μὲ τὰ ὅποια οἱ αὐτοὶ ἀδελφοὶ νὰ κάνουν τόσῃν ἀξίῃσιν εἰς τὴν μο-
 νὴν τοῦ ἄνωθεν μετοχίου Παντοκράτορου. Καὶ τοῦτο νὰ ἀγροικιέται καὶ γί-
 νεται πάντοτε καὶ αἰεὶ μὲ τοιοῦτον τρόπον. Ὅμως ὅτι νὰ στέκη πάντα εἰς τὴν
 ἄνωθεν Ἐκκλησίαν Φανερωμένην, νὰ κατοικήῃ εἰς αὐτὴν καὶ νὰ ἱερουργῇ ὁ ἴδιος
 αὐτὴν καὶ τὸ μετόχιον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον λείποντας εὐθὺς νὰ διαμὲν ἄμετοχον
 ἀπὸ τέτοιο μπενεφίτσιο καὶ νὰ μὴν ἔχῃ ἄλλο πάρεξ τὴν ἐφημερίαν καὶ ἐντρά-
 δα τοῦ αὐτοῦ Παντοκράτορου μὲ τὴν ὑπόσχεση τῶν δέκα δουκάτων, ὡς ἄνω-
 θεν, καὶ ἕως τέλους ζωῆς του. Καὶ ἔπειτα νὰ γυρίζῃ πάλι τὸ γιούς καὶ κυριό-
 τῃς εἰς τοὺς αὐτοὺς ἀδελφοὺς ὡς ἄνωθεν. Ἡμπορῶντας πάντα ὁ ἄνωθεν πανο-
 σιότατος Κολητζᾶς, ἂν ἤθελε θελήσει, νὰ τοῦ ἀσκηῶσῃ καὶ αὐτὸς μὲ ἐξεκα-
 θάρσιον περὶ πλεόν. Ὅτι βουλόμενος νὰ σταθῇ εἰς τὴν ἄνωθεν ἐφημερίαν τῆς Φα-
 νερωμένης νὰ εἰσὶν ὑποσχόμενος νὰ ζῇ ἀγαπημένα μὲ τοὺς αὐτοὺς ἀδελφοὺς καὶ
 ἐτοῦτοι νὰ ἀγαποῦν αὐτόν. Καὶ νὰ μὴν τοὺς δίδῃ καμμίαν κακὴν εὐχαρίστησιν,
 διατὶ δεσγουτάροντάς τους ἀδίκως νὰ ἡμποροῦν νὰ τὸν ἐβγάσουν ἀπὸ τὴν ἐφη-
 μερίαν ἄλλον ἱερομόναχον, πού νὰ ἤθελε τοὺς φανῆ. Βάνοντας πάντα καὶ κάθε
 καιρὸν στὴν ἄνωθεν ἐφημερίαν ἱερομόναχον καὶ ὄχι ἄλλον ἱερέα, ἡμπορῶντας
 ὅποτε τὸν καιρὸ εἰσὶ ὀκαζιὸν μπαλλοτατζιόνας τοῦ ἐφημερίου νὰ ἐναντιω-
 θῇ καθεὶς τόσον ἀπὸ τὸ κόρπο τῶν ἀδελφῶν, ὅσον καὶ κάθε ἄλλος, διὰ νὰ μὴ
 μπαλλοταρισθῇ ἄλλος παρὰ ἱερομόναχος. Ἐξεκαθαρίζοντας ὅτι πρώτη αὐ-
 ξησις, ὅπου νὰ γένη εἰς τὸ ἄνωθεν μετόχιον τοῦ Παντοκράτορου μὲ τὰ ἄνωθεν
 δέκα δουκάτα χρονικά, νὰ ἤθελε γένει μία στέρνα, ὡς καθὼς εἶναι ἀρχινημένο
 τὸ βάζο εἰς τὸ αὐτὸ Ποντικονήσι. Καί, ἀφοῦ τελεσθῇ αὐτή, νὰ γίνεται ὅτι
 ἄλλο ἤθελε φαίνεται τῶν ἄνωθεν ἀδελφῶν, οἱ ὁποῖοι ἀδελφοὶ νὰ κάνουν πάν-
 τοτε τὴν ἑορτὴν τῆς μνήμης τῆς αὐτῆς Ἐκκλησίας Φανερωμένης καὶ ὁ ἐφημέ-
 ριος τὴν ἑορτὴν τοῦ Παντοκράτορου. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ αὐτὸς Πανοσιώτατος
 Κολητζᾶς ἔχει ἕτερη μίαν Ἐκκλησίαν, ὀνομαζόμενῃ Θεοτόκος Βλαχαίρενα, τὴν
 ὁποίαν ἔχει εἰς τὴν ζωὴν του καὶ εἰς τὴν ζωὴν ἄλλου ἐνοῦ προσώπου, διὰ τοῦτο
 ἐξεκαθαρίζει πὼς δὲν ἀγροικᾷ νὰ εἶναι κομπρέστα αὐτῇ εἰς τὴν παροῦσα συμ-
 φωνία, μὰ θέλει ὅτι νὰ τὴν ἔχῃ, ἐφημερεύῃ καὶ ἐξουσιάζει ὁ ἀπόντας ἱερομό-

ναχος Φιλάρετος ὁ Δελώτης, υἱὸς τοῦ ποτὲ Ἀντρέα, ἕως τέλος ζωῆς του. Ὅμως νὰ στέκη πάντα εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ αὐτοῦ πανοσιότατου Κολητζᾶ, ἐὰν ἤθελε ἀλλάξει γνώμην εἰς τοῦτο καὶ νὰ τὴν ἀφήσῃ ἀλλουνοῦ, νὰ ἡμπορῇ νὰ τὸ κάνη. Καὶ μὲ ὑπόσχεσιν περιπλέον τοῦ ἄνωθεν Σαμοκλῆ καὶ κατὰ καιρὸν εὐρισκομένου ἐφημερίου, πάντοτε καὶ αἰεὶ, νὰ μνημονεύῃ εἰς πᾶσαν λειτουργίαν τὰ κάτωθεν ὀνόματα· καὶ κάθε Σάββατο καὶ Κυριακὴ νὰ ἐβγαίνῃ ἐντυμένος μὲ τὴν ἱερὰν στολὴν, ἀφοῦ τελειώσῃ τὴν λειτουργίαν, νὰ ψάλλῃ ἓνα τρισάγιο δι' αὐτὰ καὶ διὰ τοὺς ξένους ὄλους, ὅπου θέλουν θαφτῆ εἰς τὴν αὐτὴν Ἐκκλησίαν Φανερωμένην (τοὺς ὁποίους ξένους νὰ τοὺς θάψουν ὅποτε καπιτάρουν δίχως κανένα ἐντερέσσε ἢ ἐξοδιὰ εἰς τὴν ἄρηλα, ὅπου εἶναι σημαδεμένοι οἱ τάφοι τῶν ξένων) καὶ νὰ λέγῃ πάντα ὁ Ἐφημέριος μίαν λειτουργίαν κάθε Σάββατο εἰς μνημόσυνόν τους καὶ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων, τὰ ὁποῖα εἰσὶν οἱ κάτωθεν, ἤγουν:

Πανοσιώτατος ἱερομόναχος Νικόδημος Κολητζᾶς καὶ οἱ γονεοὶ του.

Προσφόρου Μαρῖνη, συμβία του καὶ οἱ γονεοὶ του.

Νικολάου Βερβιτζιώτη, συμβίας του καὶ τέκνων αὐτοῦ.

Πάνου Μουστάσιος, Γιώργου, ἀδελφοῦ του καὶ τῶν γονέων του.

Πάνος Κόγκας καὶ γονεοὶ του.

Χρίστου Σινάνη καὶ γονεοὶ του.

Ἰωάννης ἱερέας ὁ Τουρλίνος.

Νικόλαος Τουρλίνος, γονεοὶ του, συμβία του καὶ τέκνων του.

Συμεῶν μοναχὸς Βερβιτζιώτης καὶ τῶν γονέων του.

Κωνσταντῖνος ἱερεὺς Βερβιτζιώτης

Λῖνο Βερβιτζιώτη, συμβίας του.

Ὅμοιως νὰ λέγῃ μία λειτουργία τὴν πᾶσα Δευτέρα εἰς μνημόσυνον τῆς ψυχῆς τοῦ ἄνωθεν κυρ Πάνου Κόγκα καὶ τοῦτο γιὰ πάντοτε καὶ αἰεὶ, ὡς καθὼς εἶναι ὑπόσχεσις, διὰ τὸ εἶ τι ἀφιέρωσε εἰς τὴν αὐτὴν Ἐκκλησίαν τῆς Φανερωμένης. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἔχει ὁ αὐτὸς Πανοσιώτατος Κολητζᾶς διάφορα πράματα του, ἤγουν ἱερὰ σκεύη, μπόμπιλε, μεσάρια καὶ ἄλλα καὶ θέλει νὰ τὰ ντισπονήρῃ κατὰ τὴν γνώμην του, διὰ τοῦτο ριζερβάρεται νὰ τὰ ντισπονήρῃ, ὅποτε τοῦ φανιστῆ, καὶ νὰ ἀφίση ἀπὸ αὐτά, ὅπου θελήσῃ, καὶ νὰ κάμῃ, ἐὰν θελήσῃ καὶ κοβεντάριο. Ὅμοιως θέλει ὅτι, ἕως ὅτου νὰ ζῆ αὐτός, νὰ στέκῃ εἰς τὴν ἄνωθεν Ἐκκλησίαν του καὶ οἱ αὐτοὶ ἀδελφοὶ νὰ τοῦ ἀσπιστέρουν καὶ ἔχουν τὴν ἔγνοια του· ὅταν ἤθελε τοῦ ἔλθῃ καμμία ἀνάγκη, νὰ μὴν τοῦ λείψουν. Μάλιστα διὰ πλεόν βεβαίωσιν στερῶσε ἀπρομπῆρει τὰ ὅσα εἰσὶ γραμμένα εἰς τὴν παροῦσαν μεθ' ὄρκου του καὶ νὰ ἡμπορῇ νὰ δεκρεταριστῆ καὶ ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην, διὰ νὰ μὴ ἡμπορῇ ποτὲ τὸν καιρὸ τινὰς νὰ ἐναντιωθῆ εἰς τὸ εἶ τι αὐτὴ διαλαμβάνει. Καὶ οὕτως ἐποίησε, συνεφώνησε καὶ εὐχαριστήθη ὁ ἄνωθεν πανοσιώτατος Κολητζᾶς.

Εἶπε καὶ ἐγράφη ὡς ἄνωθεν ἐνώπιον μαρτύρων τοῦ εὐλαβεστάτου

Κυρίου Ιεροδιακόνου Μεθοδίου Ψαρομιλίγγου, τοῦ κυρ-Νικολάου καὶ Κυρ-Πιέρου Κόγκα, τοῦ Κυρ- Τζαναντρέα, κάτοικοι εἰς τὴν παροῦσα χώρα, καὶ ὑπογράφει κάτωθεν ὁ ἄνωθι ἱερομόναχος Κολητζᾶς καὶ ἄνωθεν μάρτυρες καὶ ὄσοι ἀπὸ τὰ ἄνωθεν μέρη ξέρουν νὰ γράφουν. Νικόδημος ἱερομόναχος Κολιτζᾶς. Βεβαιῶνω ὡς ἄνωθεν».

3. — Ἐπεκτάσεις, ἐπισκευαὶ καὶ διαρρυθμίσεις τοῦ ἀρχικοῦ κτιριακοῦ σχήματος. Τοῦ ἀρχικοῦ κτιριακοῦ σχήματος τοῦ Ναοῦ ἡ πρώτη ἐπέκτασις πραγματοποιεῖται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1727-1732. Τὸ 1743, μετὰ τὸν ἐπισυμβάντα σεισμόν, παρέστη ἀνάγκη ἐπισκευῶν τοῦ Ναοῦ. Τότε ἐγένετο καὶ ἡ διαρρυθμίσις καὶ ἀντικατάστασις τῶν ξυλίνων κίωνων ὑπὸ τῶν σήμερον σωζομένων ἐκ μαρμάρου τοιούτων. Ἐκ δωρεῶν, τὸ 1752 δίδεται ἡ ὀριστικὴ μορφή τοῦ κωδωνοστασίου, τὸ δὲ 1856 γίνεται ἐπισκευὴ καὶ ἐπέκτασις τοῦ Ἱεροῦ Βήματος. Τέλος, αἱ ἐκ τῶν βομβαρδισμῶν τὸ 1941 καὶ 1944 ἐπισυμβᾶσαι καταστροφαὶ εἰς τὸν Ναὸν ἐπουλώθησαν διὰ νέων ἐπισκευῶν.

4. Διοικήσεις καὶ τυπικόν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐν Ἐπτανήσῳ ἐνετοκρατίας ὁ Ναὸς διοικεῖται ὑπὸ πενταμελοῦς συμβουλίου ἐκλεγομένου ὑπὸ τῶν μελῶν τοῦ Ἀδελφάτου⁴. Ἐξακολουθεῖ δὲ καὶ σήμερον ὁ Ναὸς νὰ εἶναι συναδελφικὸς καὶ νὰ διοικῆται ὑπὸ μελῶν τῆς ἡπειρωτικῆς παροικίας.

Ἐχων ὡς ἐφημέριον τὸν κτήτορα αὐτοῦ, ἠκολούθει τὸ μοναστικὸν τυπικὸν εἰς τὰς λατρευτικὰς ἀκολουθίας. Ἐψάλλετο δὲ ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ. Σήμερον, ἐξ ὅλων τούτων παρέμεινε μόνον ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ καὶ οὕτως εἶναι ὁ μόνος ἐν Κερκίρᾳ Ναός, εἰς τὸν ὁποῖον καλλιιεργεῖται εἰσέτι καὶ παραμένει ἡ μουσικὴ αὕτη παράδοσις.

4. Σ. Στούπη, μνημον. ἔργον, σ. 142.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

α) Ρυθμός, κάτοψις καὶ προσανατολισμός.

Ὁ ὑπὸ ἐξέτασιν Ναὸς τῆς Παναγίας τῶν «ξένων» εἶναι τύπου τρι-κλίτου Βασιλικῆς⁵.

Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις του δὲν εἶναι ἀπολύτως συμμετρικαί· ὁ μέγας ἄξων τοῦ Ναοῦ εἶναι μήκους 16,16 τὸ δὲ πλάτος κυμαίνεται μειοῦμένου ἀπὸ ἀνατολᾶς, 9,80 πρὸς δυσμᾶς 9,40. Προστιθεμένου ὅμως τοῦ Νάρθηκος εἰς τὸν Ναὸν ἀποκαθίσταται κατὰ πολὺ τὸ ὀρθογώνιον παραλληλόγραμμον, ἀφοῦ ὁ Νάρθηξ παρουσιάζει ἀντίθετον μείωσιν ἀπὸ δυσμᾶς 1,26 πρὸς ἀνατολᾶς 0,90. Οὕτω, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψει τὸ Non Finito⁶, δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὸ ὅλον οἰκοδόμημα ὡς ὀρθογώνιον παραλληλόγραμμον, διαστάσεων 16,16×10,70 καὶ ὕψους 9,39 μ.

5. Περὶ τῶν τύπων τῆς Βασιλικῆς ὄρα Μ. Γ κ η τ ἄ κ ο υ, Μαθήματα Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης. ἔκδ. Β' ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 28 κ. ἐξ. Πρβλ. Γ. Σ ω τ η ρ ί ο υ, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α', Χριστιανικὰ Κοιμητήρια. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, ἐν Ἀθήναις 1942, σ. 162 κ. ἐξ. Περὶ τῆς Παλαιοχριστιανικῆς Βασιλικῆς ὄρα Ἀ ν. Ὁ ρ λ ἄ ν δ ο υ, Ἡ Ξυλόστεγος Παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης (Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας ἀριθ. 35), Ἀθήναι 1952. Περὶ δὲ τῆς καθόλου Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, ὄρα Ἀ ν. Ὁ ρ λ ἄ ν δ ο υ, Ἡ ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ ἐπὶ Τουρκοκρατίας (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδ. L' Hellenisme Contemporain), ἐν Ἀθήναις 1953.

6. Διὰ τοῦ ὅρου τούτου χαρακτηρίζεται τὸ ἐκ προθέσεως τοῦ δημιουργοῦ του ἀτελείωτον ἔργον. Ὅρα Ρ. Α. Michelis, Le fini et le non fini dans l' art Byzantin (Ἀνακοίνωσις εἰς τὸ XII Διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον τῆς Ἀχρίδος 1961). Τοῦ α ὑ τ ο ῦ, Valeur du Pittoresque dans l' Art Byzantin (ἐν Πεπραγμ. Θ' Διεθν. Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσ/νίκης, τόμ. Α' 1954, σσ. 296-300). Γενικῶς δὲ περὶ τοῦ περισπουδάστου Non Finito ὄρα μελέτας εἰς τὸ Das Unvollendete als Künstlerische Form, Bern, 1959 καὶ Joseph G a n t n e r, Schicksale des Menschenbildes. Von der Romanischen Stilizierung zur Modernen Abstraktion, Bern 1958. Ἐπίσης καὶ J o h a n n e s T h e o d o r a k o u p o u l o s, Platons Dialektik des Seins, Tübingen 1927, ἔνθα σὺν τοῖς ἄλλοις ἐξετάζονται αἱ Πλατωνικαὶ θέσεις εἰς τὸ θέμα τῶν σχέσεων πέρας καὶ ἀπέριου. Ὅρα καὶ Μ. Γ κ η τ ἄ κ ο υ, Τὸ βαθύτερον νόημα, ἡ οὐσία, ἡ Εὐρωπαϊκότης τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης καὶ ἡ συμβολὴ τῆς εἰς τὴν Τέχνην τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν (Ἀνακοίνωσις εἰς τὸ Α' Διεθνὲς Συνέδριον τῆς IOGT) ἐν Ἀθήναις 1964, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Ἐν κατόψει ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διαμόρφωσις τοῦ Ναοῦ παρουσιάζει, ὡς προελέχθη, τὴν τρίκλιτον Βασιλικήν. Διὰ δύο σειρῶν, ἐκ τριῶν κίωνων ἐκάστη, σχηματίζονται τὰ τρία κλίτη. Τὸ μέσον κλίτος εἶναι εὐρύτερον 5,45 καὶ ὑψηλότερον 8,90. Τὰ δύο ἀκραῖα παρουσιάζουν διαφορὰν πλάτους· οὕτω, τὸ μὲν ἀριστερόν, πρὸς τὸ Ἱερόν, ἔχει πλάτος 1,75, μειουμένου πρὸς τὴν ἀντίθετον κατάληξίν του εἰς 1,45 τὸ δὲ δεξιὸν ἀντιστοίχως 1,45 καὶ 1,34· προστιθεμένου δὲ καὶ τοῦ 0,58 ἐκάστης βάσεως τῶν κίωνων ἔχομεν τὰ πλάτη 9,80 καὶ 9,40. Τὸ ὕψος τῶν ἀκραίων κλιτῶν εἶναι 6,55.

Τέλος, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ περιορισμένου χώρου οἰκοδομήσεως τοῦ Ναοῦ, ὁ προσανατολισμὸς αὐτοῦ⁷ εἶναι ἀπόλυτος· οὕτως ὁ μέγας ἄξων αὐτοῦ ἔχει κατεύθυνσιν ἀπὸ ἀνατολὰς πρὸς δυσμάς.

β) Ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ Ναοῦ.

1. **Τοιχοδομία.** Ἡ τοιχοποιία τοῦ Ναοῦ⁸ εἶναι ἀπλῆ· καλύπτεται, ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, ὑπὸ παχέος στρώματος ἀσβεστοκονιάματος. Τὸ πάχος τῶν τοίχων τοῦ κυρίου 0,69 ὡς καὶ αἱ μαρμάρινα παραστάδες καὶ ὑπέρθυρα, μᾶς ὀδηγοῦν εἰς τὴν βεβαιότητα, ὅτι ἡ τοιχοποιία ἀποτελεῖται ἐξ ἀργῶν λίθων, συνδεομένων δι' ἀφθόνου κονιάματος. Ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὴν καθόλου Κερκυραϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν⁹ εἰς τὸν τομέα τῆς τοιχοποιίας θὰ πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν μεταξὺ τῶν ἀργῶν λίθων καὶ πλίνθοι.

2. **Θύραι — παράθυρα — φωτισμός.** Τὰ ἀνοίγματα τοῦ ὅλου κτίσματος εἶναι διατεταγμένα εἰς τρεῖς κυρίως σειρὰς καθ' ὕψος. Παρατηροῦντες δὲ κατὰ πλευρὰν ἔχομεν:

Δυτικὴ πλευρά: α) μία θύρα, εὐρισκομένη εἰς τὸ μέσον αὐτῆς καὶ ἀπο-

7. Περὶ τοῦ προσανατολισμοῦ τῶν χριστιανικῶν Ναῶν καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου παρατηρουμένης ἀναρχίας τινὸς ὅρα A. Struck, *Mystra, eine Mittelalterliche Ruinestadt*, Wien Leipzig 1910, σελ. 145. G. Gerola, ἐν *Rivista del R. Istituto di Archeologia e storia dell' Arte*. V. 1936, σσ. 3-27. Van Millingen, *Byzantine churches in Constantinople*, London 1912. R. Bartoccini: *Guida di Socbratha*, Roma-Milano 1927, σ. 35. P. Lemerle, *Philippe et la Macedoine Orientale*, Paris 1945, σ. 285. — Ἐμμ. Ἀντωνιάδης, Ἐκφρασις τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως, Ἀθῆναι 1907, τόμ. Α' σ. 73. Ἀν. Ὀρλάνδου, Ἡ Ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ κλπ., ἐνθ' ἀνωτέρω, σσ. 85-86. Κ. Ξενογιάννη, *Ταξιάρχαι*. Τὸ περίτεχνον Βυζαντινὸν μνημεῖον τῆς Ἀνατολικῆς Κορινθίας (12ος αἰὼν) Ἀθῆναι 1976, σσ. 27-30.

8. Μ. Γρητάκου, Γένεσις καὶ ἐξέλιξις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς (Ἀνακοίνωσις εἰς τὴν Πάντειον Ἀνωτάτην Σχολὴν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν), ἐν Ἀθῆναις 1965.

9. Ι. Λυγίζου, Ἑλληνικὴ Νησιωτικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, Ἀθῆναι 1943.

τελοῦσα τὴν κεντρικὴν εἴσοδον τοῦ Ναοῦ, ἔχουσα διαστάσεις $3 \times 1,22$ καὶ εἰς ὕψος 0,42 ἐξωτερικῶς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, τὸ τελευταῖον τοῦτο ὕψος διασπῶμενον ὑπὸ τριῶν ἰσοῦψῶν βαθμίδων. β') μία θύρα, ἀριστερὰ τῆς κεντρικῆς ὡς ἄνω εἰσόδου, μικροτέρων διαστάσεων, ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ Νάρθηκος καὶ χρησιμεύουσα ὡς εἴσοδος μικροῦ καταστήματος εὐρισκομένου κάτωθεν τῆς ἐσωτερικῆς κλιμακῶς τῆς ὀδηγούσης εἰς τὸ δυτικὸν Ὑπερῶν. γ') ἀνακουφιστικὸν ἀνοιγμα ὑπερθεν τῆς κεντρικῆς εἰσόδου καὶ εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 6,50 μ., ὠοειδοῦς σχήματος μὲ μεγαλύτερον ἀνοιγμα 1,80 καὶ μικρότερον 1,20. Διακοσμεῖται ὑπὸ σιδηροῦ διακοσμητικοῦ πλέγματος. δ') ἐν παράθυρον ἄνωθεν τῆς θύρας τοῦ καταστήματος, εἰς τὸ ὕψος τοῦ Δυτικοῦ Ὑπερώου, διαστάσεων $1,50 \times 1$ φωτίζον τὴν κλιμακα τοῦ ὡς ἄνω Ὑπερώου καὶ ε') ἐν ἄλλο παράθυρον, ὑπεράνω αὐτοῦ, διαστάσεων $1,35 \times 1$ φωτίζον τὸ ἀριστερὸν Ὑπερῶν.

Δεξιὰ μακρὰ πλευρὰ (νοτιά): Εἰς τὴν πρώτην σειρὰν καὶ εἰς τὸ κέντρον τῆς πλευρᾶς αὐτῆς, εἶναι ἀνεωγμένη θύρα διαστάσεων $3 \times 1,10$. Εἰς τὴν δευτέραν σειρὰν ὑπάρχουν δύο παράθυρα εἰς ὕψος 3,40 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου, διαστάσεων $1,72 \times 1,05$, τοξωτὰ μὲ ἀκτῖνα 0,46 μ., φωτίζοντα τὸν κυρίως Ναόν. Εἰς τὴν τρίτην σειρὰν ὑπάρχουν τέσσαρα παράθυρα, διαστάσεων $1,55 \times 1,05$, κανονικὰ ὀρθογώνια παραλληλόγραμμα, φωτίζοντα τὸ δεξιὸν Ὑπερῶν.

Ἀριστερὰ μακρὰ πλευρὰ (βορεία): Ἡ ἀριστερὰ μακρὰ πλευρὰ τοῦ Ναοῦ παρουσιάζει σήμερον ἰδιουτυπίαν λόγῳ τῆς προσθήκης τοῦ Νάρθηκος εἰς τὸ ἀρχικὸν ἀρχιτεκτόνημα. Οὕτως, ἡ παλαιὰ ἐξωτερικὴ πλευρὰ, σήμερον θὰ ἐξετασθῇ ὡς ἐσωτερικὴ· ἐξετάζοντες δὲ αὐτὴν, ἐξετάζομεν τὴν εἰρημένην προσθήκην.

Εἰς τὴν πρώτην σειρὰν ἀνεψῆθησαν δύο θύραι διαστάσεων $2,25 \times 1,15$ καὶ δύο παράθυρα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἐν $(0,90 \times 0,70)$ φωτίζει τὸν Νάρθηκα καὶ τὸ ἕτερον $(0,85 \times 0,60)$ φωτίζει τὸν βοθητικὸν χῶρον τοῦ Ἱεροῦ· εἰς τὴν δευτέραν σειρὰν, τέσσαρα παράθυρα διαστάσεων $1,50 \times 1$ φωτίζον τὸν Νάρθηκα καὶ ἐν παράθυρον $(1,10 \times 0,70)$ φωτίζει τὸ γραφεῖον τοῦ Ναοῦ· τέλος, εἰς τὴν τρίτην σειρὰν πέντε παράθυρα διαστάσεων $1,35 \times 1$ φωτίζον τὸ ἀριστερὸν Ὑπερῶν.

Ὅλα τὰ ἀνοίγματα τῆς προαναφερθείσης πλευρᾶς εἶναι ὀρθογώνια παραλληλόγραμμα. Ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ εἰς τὴν πρώτην σειρὰν διατρυπᾶται ὑπὸ μιᾶς θύρας, διαστάσεων $3 \times 1,10$, ἀγούσης εἰς τὸν κυρίως Ναόν, ἥτις εὐρίσκειται ἀκριβῶς ἔναντι τῆς μιᾶς ἐκ τῶν δύο θυρῶν τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς· εἰς τὴν δευτέραν σειρὰν, ἀνεψῆθησαν δύο παράθυρα εἰς ὕψος 3,40 ἀπὸ τοῦ δαπέδου, διαστάσεων $1,72 \times 1,05$ τοξωτὰ μὲ ἀκτῖνα 0,46 καὶ δύο προσέτι θύραι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν μία $(1,79 \times 0,82)$ ὀδηγεῖ εἰς τὸν Ἀμβωνα, ἡ δὲ ἄλλη $(2 \times 0,90)$ εἰς τὸ δυτικὸν Ὑπερῶν.

Ἀνατολικὴ πλευρὰ: Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ μέχρι τοῦ ὕψους τῶν πλα-

γίων Ὑπερώων ἐνοῦται μετὰ παρακειμένου οἰκοδομικοῦ τετραγώνου καὶ οὕτω μόνον ἀπὸ τοῦ ὡς ἄνω ὕψους ὑπάρχουν δύο παράθυρα διαστάσεων 1,50 × 0,90 καθὼς καὶ κυκλικὸν φωτιστικὸν ἄνοιγμα, μεταξὺ αὐτῶν, διαμέτρου 0,83, ἅπαντὰ δὲ φωτίζοντα τὸ Ἱερόν.

Τέλος, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς μακρᾶς πλευρᾶς καὶ εἰς τὸ τμήμα αὐτῆς ὅπου ὑפוῦται τὸ κωδωνοστάσιον, ὑπάρχουν δύο μονόλοβα ἀνοίγματα διαστάσεων 0,76 × 0,50 τοξωτὰ μὲ ἀκτίνα 0,28, τὸ ἐν εἰς τὸ ὕψος τῆς δευτέρας σειρᾶς τὸ δὲ δεῦτερον εἰς τὸ ὕψος τῆς στέγης.

3. Σ τ έ γ η. Ἡ μορφολογία τῆς στέγης, δεῖγμα τῆς μεταβυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς¹⁰, δὲν παρουσιάζει οὐδεμίαν ἰδιομορφίαν. Ὁλόκληρον τὸ κτίσμα καλύπτεται διὰ διρρήκτου ξυλοστέγου κεραμοσκεποῦς στέγης, ἐνῶ εἰς τὴν δυτικὴν καὶ ἀνατολικὴν πλευρὰν σχηματίζει τριγωνικὸν ἀέτωμα.

4. Ἐ ξ ω τ ε ρ ι κ ῆ δ ι α κ ό σ μ η σ ι ς. Ἡ διακόσμησις τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιφανειῶν τοῦ Ναοῦ εἶναι λιτή. Ὅλαι αἱ ἐξωτερικαὶ ἐπιφάνειαι καλύπτονται ὑπὸ παχέος στρώματος ἀσβεστοκονιάματος. Τὰ ἐλάχιστα στοιχεῖα τὰ ὅποια συνιστοῦν τὴν λιτοτάτην διακόσμησιν εἶναι, εἰς μὲν τὴν δυτικὴν πλευρὰν: α') Τέσσαρες παραστάδες, δύο εἰς τὰ ἄκρα τῆς πλευρᾶς καὶ δύο ἐκατέρωθεν τῆς κεντρικῆς εἰσόδου, φθάνουσαι μέχρι τοῦ ὕψους τῆς στέγης, ἀλλὰ διακοπτόμεναι ὑπὸ ὀριζοντίου γεισώματος μεταξὺ τῆς κεντρικῆς εἰσόδου καὶ τοῦ ἀνακουφιστικοῦ ἀνοίγματος. β') Τὸ προαναφερθὲν γεισώμα, ὡς καὶ ἕτερον ἀποτελοῦν τὴν βᾶσιν τοῦ τριγωνικοῦ ἀετώματος τῆς στέγης¹¹. γ') Ἀνακουφιστικὸν ἄνοιγμα, εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 6,50, ἄνωθεν τῆς κεντρικῆς εἰσόδου, φέρον τὴν ἐπιγραφὴν εἰς πέντε στίχους, ἔχουσιν οὕτως: «ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ Υ. Θ. ΚΥΡΑΣ ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗΣ ΤΩΝ ΣΤΕΡΕΩΤΩΝ ΙΔΡΥΘΕΙΣ ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΙΩΑΝΝΙΤΩΝ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΤΩΝ ΚΑΙ ΔΕΛΒΙΝΙΩΤΩΝ».

Ἔτερα προσέτι στοιχεῖα συνιστῶντα διακόσμησιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιφανειῶν εἶναι αἱ ἐκ μαρμάρου παραστάδες, αἱ περιβάλλουσαι τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα ὄλων τῶν πλευρῶν, ὡς καὶ τὰ μαρμάρινα γεισώματα τὰ ὑπερθεῖν τῶν θυρῶν εὐρισκόμενα. Τὰ τελευταῖα αὐτὰ στοιχεῖα, ἀποτελοῦν κλασσικὸν γνῶρισμα ὄχι μόνον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς τῆς Κερκύρας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν οἰκιῶν τῆς.

10. Ἀ ν. Ὁ ρ λ ἄ ν δ ο υ, Ἡ ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ ἐπὶ τουρκοκρατίας (Ἀνάπτυπον εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἐκ τοῦ περιοδ. L' Hellénisme Contemporain), Ἀθήναι 1953, σ. 216.

11. Τὰ δύο αὐτὰ γεισώματα καλύπτονται ὑπὸ σειρᾶς κεράμων.

5. Κωδωνοστάσιον. Τὸ κωδωνοστάσιον¹² τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν Ναοῦ καταλαμβάνει τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τοῦ δεξιοῦ κλίτους καὶ τοῦ δεξιῦ τμήματος τοῦ Ἱεροῦ Βήματος. Ἀποτελεῖ συγκερασμὸν πυργοειδοῦς καὶ ὀρθογωνίου σχήματος. Εἶναι πολυώροφον, τοῦ ὕψους του ὑπερβαίνοντος τὸ διπλάσιον περίπου τοῦ ὕψους τοῦ Ναοῦ. Ἡ νοτία ἐξωτερικὴ πλευρὰ του ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς νοτίας ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ. Φέρει δὲ ἐπ' αὐτῆς δύο μικρὰ τοξωτὰ παράθυρα διαστάσεων $0,76 \times 0,50$, τὸ πρῶτον εἰς τὸ ὕψος τῆς δευτέρας σειρᾶς τῶν παραθύρων καὶ τὸ δεύτερον εἰς τὸ ὕψος τῆς στέγης τοῦ Ναοῦ· ἀμφότερα φωτίζουν τὸ κλιμακοστάσιον τοῦ κωδωνοστασίου καὶ τὸ φρεάτιον αὐτοῦ, διαστάσεων $1,35 \times 1,30$. Ἡ εἴσοδος τοῦ φρεατίου εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, ὅπου καὶ ἡ ἄλυσις κρούσεως τῶν κωδῶνων. Ἡ κλίμαξ δὲ τοῦ κωδωνοστασίου ἀρχεται ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς στέγης καὶ εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἐξωτερικοῦ διαδρόμου ὀδηγοῦντος εἰς αὐτὴν ἐκ τοῦ Γραφείου τοῦ Ναοῦ. Εἰς ὕψος $2,70$ περίπου ὑπεράνω τῆς στέγης τοῦ Ναοῦ ὑπάρχουν τέσσαρα μονόλοβα ἀνοίγματα διαστάσεων $1,55 \times 0,96$ τοξωτὰ με ἀκτῖνα $0,50$, ἐν εἰς ἐκάστην πλευράν. Εἰς τὸ ὕψος τοῦτο τοῦ κωδωνοστασίου εὐρίσκονται 4 κῶδωνες, ὁ εἷς τῶν ὁποίων ζυγίζει τεσσαράκοντα τέσσαρας λίτρας. Ὑπερθεν τῶν μονολόβων ἀνοιγμάτων καὶ ὑπεράνω τῶν γεισωμάτων δημιουργοῦνται τέσσαρα τόξα. Ἀπὸ τοῦ ὕψους τούτου καὶ ἄνω τὸ κωδωνοστάσιον μετατρέπεται εἰς ὀκταγωνικὸν καὶ ἀπολήγει εἰς κωνικὸν τροῦλλον. Τὸ ὄλον ὕψος τοῦ κωδωνοστασίου, ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, εἶναι $22,59$ μ.^{12α}.

Ἡ σημερινὴ μορφή τοῦ ἀπασχολήσαντος ἡμᾶς κωδωνοστασίου ἀποτελεῖ μεταγενεστέραν κατασκευὴν πραγματοποιηθεῖσαν διὰ δωρεῶν τοῦ ἀδελφοῦ Κομματᾶ (1745) καὶ τοῦ ἐν Βενετία μεγαλεμπόρου Κερασάρη (1752)¹³.

γ) Ἑσωτερικὴ θεώρησις τοῦ Ναοῦ.

1. Ἱερόν. Τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς Βασιλικῆς, εἰς τὸ πλάτος τοῦ μέσου κλίτους, κεῖται ὑψηλότερον τοῦ λοιποῦ Ναοῦ κατὰ $0,50$, χωρίζεται διὰ

12. Περὶ Κωδωνοστασίων γενικῶς ὅρα, Dmitrievskij, Τυπικὰ, τόμ. I. 1889-G. Gerola, Monumenti Veneti Nell' isola di Creta, τ. II, Venezia 1908 — B. Fletcher, History of Architecture on the Comparative Method, London 1945.— G. Millet, L' Ecole Grecque dans l' Architecture Byzantine, Paris 1916. — Oscar Wolff, Die Koimesiskirche in Nicäa und ihre Mosaiken, Strassburg 1903. — L. Wooley, Ur. Histoire d' une découverte, Paris 1957. — Γ. Σωτηρίου, Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Κύπρου (Λεύκωμα), Ἀθῆναι 1935. — Χαρικλ. Μπαρλά, Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν Βυζαντινῶν Κωδωνοστασίων, Ἀθῆναι 1959. — Μ. Γκητάκου, Μαθήματα Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης, ἐνθ' ἄνωτέρω, σσ. 59-63 καὶ 595-596.

12α. Κατὰ μέτρησιν τοῦ τοπογράφου κ. Δ. Μάνθου.

13. Σ. Στούπη, Οἱ «Ἐέναι» ἐν Κερκύρα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 138.

τοῦ τέμπλου καὶ καταλαμβάνει χώρον $2,96 \times 5,60$, ἦτοι μικρότερον σχεδὸν πρὸς τὸ τέταρτον τοῦ κυρίως Ναοῦ. Τὸ τμήμα αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ Ἱερὸν Βῆμα. Εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ἄξονος τῆς βασιλικῆς ἵσταται ἡ ἅγια Τράπεζα¹⁴, διαστάσεων $1,40 \times 1,35$ μορφουμένη ἐκ κρηπίδος καὶ καλυπτηρίου πλακῶς τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω διαστάσεων. Τὴν ἅγιαν Τράπεζαν ἐξαίρει τὸ Κιβώριον¹⁵, τ.ἔ. κουβούκλιον ἀποτελούμενον ἐκ τεσσάρων κίωνων καὶ θολίσκου. Τὸ ἐν λόγῳ κιβώριον εἶναι ξυλόγλυπτον ἐξ ὀλοκλήρου, ἐξαιρετικῆς δὲ τέχνης.

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Ἱεροῦ δημιουργοῦνται τρεῖς κόγχαι ἐγγραφομέναι ἐξωτερικῶς εἰς τὸ ὀρθογώνιον σχῆμα τοῦ Ναοῦ. Ἡ κεντρικὴ ἀρχεται ἀπὸ τοῦ δαπέδου καὶ φθάνει εἰς ὕψος $4,22$ ἔχουσα βέλος $0,40$ καὶ τόξον $2,18$. Αἱ δὲ πλάγαι, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ἀρχόμεναι ἀπὸ 1 μ. ἐκ τοῦ δαπέδου, ἔχουν ὕψος $1,45$, βέλος $0,53$ καὶ τόξον $0,88$. Ἡ ἀριστερὰ ἀποτελεῖ τὴν κόγχην τῆς Ἁγίας Προθέσεως.

Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ ἀνεφύθη θύρα $1,90 \times 0,72$ ὀδηγοῦσα πρὸς τὸ Σκευοφυλάκιον, ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς ἑτέρα θύρα ($1,98 \times 0,78$) ὀδηγεῖ εἰς τὸ φρεάτιον τοῦ κωδωνοστασίου, ἐκ τοῦ ὁποῦ γίνε-
ται καὶ ἡ κροῦσις τῶν κωδῶνων.

2. Τέμπλον. Τὸ Ἱερὸν χωρίζεται ἀπὸ τοῦ κυρίως Ναοῦ διὰ τέμπλου. Τοῦτο, καλύπτει τὸ μεσαῖον κλίτος, μήκους $5,45$ μ. εἶναι τὸ ὠραιότερον καὶ τεχνικώτερον τῶν ἐπιχρύσων τέμπλων ἐξ ὅλων τῶν Ναῶν τῆς Νήσου. Κατὰ τὸν Σ. Παπαγεωργίου «τὸ παλαιότερον τέμπλον, ξύλινον, ἐπίχρυσον, ρυθμοῦ ροκοκό, ἀνενώθη τὸ 1875 καθ' ὅμοιον σχεδὸν ρυθμὸν, προσκληθέντων ἐκ Νεαπόλεως ἰταλῶν τεχνιτῶν ἱκανῶν»¹⁶. Τότε, φαίνεται, αἱ παλαιαὶ εἰκόνες τοῦ τέμπλου ἀφῆρέθησαν καὶ ἀνεπληρώθησαν ὑπὸ ἄλλων, ἔργων νέων ἀσήμενων εἰκονογράφων. Αἱ ἐκ τῶν ἀφαιρεθεισῶν διασωθεῖσαι εἰκόνες, ὡς καὶ αἱ καλύπτουσαι τὰς δύο ἐκατέρωθεν τῆς Ὁραίας Πύλης τοῦ παλαιοῦ τέμπλου θύρας, θὰ ἐξετασθοῦν κατωτέρω.

Ὁ διάκοσμος τοῦ ὠραίου αὐτοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου ἔχει ὡς κύριον στοιχεῖον, εἰς τὰς παραστάσεις του, τὴν ἄμπελον (μετὰ φύλλων καὶ βοτρῶν)¹⁷.

14. Περὶ Ἁγίας Τραπέζης ὄρα Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, Γένεσις καὶ ἐξέλιξις τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Ἡ εἰς κατηγορίας καὶ τύπους κατάταξις τῆς (Ἀνάτυπον μετὰ προσθηκῶν ἐκ τοῦ 11ου τόμου τῆς Ἐρησκευτ. καὶ Ἡθικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας), Ἀθῆναι 1960. Πρβλ. Δ η μ. Τ ε ρ ζ ά κ η, Ὁ Ν. Α. τῆς Παλαιοχώρας Αἰγίνης Νεὸς τοῦ Σωτήρος, Καλαμάτα 1975, σ. 12 ὑποσημ. 9. — Ἐπιθι Δ. Κ α ρ α κ α τ σ ά ν η, Τὸ Ναῦδριον τῆς Παναγίας Βαραμπά παρὰ τὸ Μαρκόπουλον (ἐκδόσεως Δ.Ε.Ν.Δ.), Ἀθῆναι 1975.

15. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, Τὸ ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης Κιβώριον, Ἀθῆναι 1966.

16. Σ. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κερκύρας, Κέρκυρα 1920, σ. 207.

17. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, Μαθήματα Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 13-14.

Ὅπως ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ ἔξ, ἐκ ξύλου, κίονες οἱ εὐρισκόμενοι παρὰ τὰς θύρας τῶν εἰσόδων, οἱ ὅποιοι καθ' ὄλον τὸ ὕψος των ἔχουν τὸν αὐτὸν διάκοσμον, καταλήγουν δὲ εἰς κιονόκρανα κορινθιακοῦ ρυθμοῦ, κατ' ἀπομίμησιν ἀρχαίων. Τὴν αὐτὴν τεχνοτροπίαν παρουσιάζουν καὶ οἱ δεκαοκτῶ ἕτεροι μικρότεροι ἐκ ξύλου κίονες, οἱ ὅποιοι περιβάλλουν ἀνά ἕξ τὰς τρεῖς σειρὰς εἰκόνων τοῦ τέμπλου.

Τὸ ὄλον τέμπλον ὕψους περίπου 7 μ. λαμβάνει ἀπὸ τοῦ ὕψους τούτου κωνικὴν μορφήν καὶ ἀπολήγει εἰς τὸ κέντρον, ἐγγίζον τὴν Οὐρανίαν, μὲ τὸν Ἐσταυρωμένον.

3. Οὐρανία. Τὸ τμήμα ἐκεῖνο τῆς Οὐρανίας, εἰς τὸ ὅποιον θὰ πρέπει ν' ἀναφερθῶμεν εἶναι τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὸ κεντρικὸν κλίτος τοῦ Ναοῦ καὶ τοῦτο διότι μόνον τοῦτο κοσμεῖται μὲ διάφορα ξυλόγλυπτα ἐπίχρυσα, κυρίως δὲ ὑπὸ δύο εἰκονογραφιῶν, σχήματος πεπλατυσμένου Σταυροῦ¹⁸, ἔργα τοῦ περιφήμου Ζακυνθίου ζωγράφου Νικολάου Κουτούζη (1746-1819, ἢ 1741-1813;) ὡς τινες λέγουν¹⁹. Ἡ πρὸς τὸ Ἱερὸν Βῆμα εἰκονογραφία παριστᾷ τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου, ἡ δὲ πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τὴν ἀνάληψιν τοῦ προφήτου Ἡλία. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ «ἄσπρη γάτα» προσφιλὲς δεῖγμα γραφῆς τοῦ Ζακυνθίου ζωγράφου, ἡ ὁποία παρουσιάζεται εἰς τὴν πρώτην εἰκονογραφίαν.

4. Ἀμβων. Ὁ Ἄμβων²⁰ παρουσιάζει ἰδιοτυπίαν τινὰ ὡς πρὸς τὴν θέσιν ὅπου εὐρίσκεται. Εἶναι τοποθετημένος ὑπεράνω τοῦ ἐσωτερικοῦ ξυλίνου γεισώματος τῆς θύρας τῆς ἀριστερᾶς ἐσωτερικῆς μακρᾶς πλευρᾶς. Ἡ ἀνοδος εἰς αὐτὸν γίνεται διὰ ξυλίνης κλίμακος ἐκ τοῦ Νάρθηκος. Τοποθετημένος λοιπὸν ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ μήκους αὐτοῦ, ἀφίνει ἐλεύθερον ὄλον τὸν χῶρον τοῦ κυρίως Ναοῦ, ὁ δὲ εὐρισκόμενος ἐπ' αὐτοῦ ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν ὄλους τοὺς πιστοὺς.

5. Κίονες. Ἡ τρίκλιτος Βασιλικὴ τῆς Παναγίας τῶν «Ξένων»),

18. Αὐτόθι, σ. 11.

19. Περὶ τοῦ Ἄγιογράφου τούτου ὄρα κυρίως A. L. Castellán, *Lettres sur la Morée et les îles de Cerigo, Hydra et Zante*, τόμ. 2, σ. 132-136, Paris 1808. — A. Ζώη, εἰς περιοδ. «Πανακοθήκη» τευχ. ΝΔ' (1905). Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Γραφικὴ ἐν Ἑλλάδι (εἰς «Παντογνώστην»), 1923. — Ν. Καλογεροπούλου, *Μεταβυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ τέχνη*, Ἀθήναι 1926, σσ. 150-153. — Ζ. Παπαντωνίου, Ἡ λιτανεία καὶ οἱ τρεῖς ζωγράφοι: Κουτούζη, Καντουνής, Κοραῆς (εἰς ἐφημερ. «Ἐλεύθερον Βῆμα» τῆς 1.1.1936). — Μ. Πελεκάση, Ἡ καλλιτεχνικὴ Ζάκυνθος εἶναι ἡ Φλωρεντία τῆς Ἑλλάδος (ἐν ἐφημερ. «Ἐπτάνησος» ἔτ. θ καὶ Ι, 1932-1933). — Δ. Σισιλιάνου, Ἑλληνες Ἄγιογράφοι μετὰ τὴν ἄλωσιν, Ἀθήναι 1935, σσ. 120-122. — Ἀγγ. Πρωκοπίου, *Νεοελληνικὴ Τέχνη*, Ἀθήναι 1936, σσ. 102-106.

20. Μ. Γκητάκου, Ὁ Ἄμβων κατὰ τὰς πηγὰς, τὰ διασφζόμενα μνημεῖα, τὰ ἐξ ἀνασκαφῶν εὐρήματα καὶ ἡ εἰς τύπους κατάταξις αὐτοῦ (Ἀνάτυπον μετὰ προσθηκῶν ἐκ τοῦ Β' τόμου τῆς Μεγάλης Πελοποννησιακῆς Ἐγκυκλοπαιδείας), Ἀθήναι 1961.

μορφολογείται έσωτερικῶς διὰ δύο σειρῶν, ἐκ τριῶν κίωνων ἐκάστη. Ἡ ὕλη ἐκ τῆς ὁποίας κατεσκευάσθησαν εἶναι τὸ μάρμαρον. Ἀποτελοῦνται δὲ ἐκ τριῶν μερῶν: α') ἐκ τῆς βάσεως²¹ κανονικῶν διαστάσεων 0,58×0,58 καὶ ὕψους 0,34. β') ἐκ τοῦ μονολίθου καὶ ἀρραβδώτου κορμοῦ²², τῆς κάτω διαμέτρου του 1,27, φέροντος «μείωσιν» πρὸς τὰ ἄνω²³ μὲ διάμετρον 1,03. Ὁ κορμὸς εἶναι ἐφωδιασμένος εἰς τὰ δύο ἄκρα του μὲ «ἀπόθεσιν» καὶ «ἀπόφυσιν». γ') ἐκ τοῦ κιονοκράνου²⁴, κανονικῶν διαστάσεων 0,58×0,58 καὶ ὕψους 0,10, ρυθμοῦ ἐμφανῶς δωρικοῦ μὲ ἀπόκλισιν πρὸς τὸ κυβόσχημον κιονόκρανον, καθ' ὅσον παρατηρεῖται ἐλαφρὰ πρὸς τὰ κάτω μείωσις, χωρὶς ὅμως ἡ μείωσις αὐτὴ ν' ἀπολήγῃ εἰς τὸν κίονα. Τὸ ὄλον ὕψος ἐκάστου τῶν κίωνων εἶναι 3,47. Ἡ δὲ ἔνωσις μεταξύ των καθὼς καὶ αὐτῶν μετὰ τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ γεφυροῦται διὰ τόξων ἀκτίνος 1,75.

Τὸ ὕψος τῶν κίωνων, αἱ μεταξύ των ἀποστάσεις (ἄνοιγμα κεντρικοῦ κλίτους 5,45, ἡ ἀπόστασις κατὰ σειρὰν κίωνων 2,73) καὶ ἡ παρουσιαζομένη εἰς τὰς κιονοστοιχίας ἀπόλυτος καὶ αὐστηρὰ ἀρχιτεκτονικὴ ὁμοιογένεια, προσδίδει εἰς τὸν κυρίως Ναὸν τὸ ἀπέριτον ἀλλὰ καὶ μεγαλοπρεπές, ὥστε νὰ «ἐκφράζεται εἰς τὸν ἱερὸν χῶρον τὸ Ὑπέροχον ἢ ἄλλως τὸ Ὑψηλὸν ἐν φιλοσοφικῇ ἐννοίᾳ»²⁵.

6. Δάπεδον. Τὸ δάπεδον²⁶ τοῦ Ναοῦ εὐρίσκεται ὑψηλότερον τῆς στάθμης τοῦ ἐδάφους κατὰ 0,42 βάσει τῆς σημερινῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου. Ἡ ὡς ἄνω ὑψομετρικὴ διαφορὰ κλιμακοῦται εἰς τρεῖς βαθμίδας. Τὸ ἰσόπεδον τοῦ δαπέδου διακόπτεται μόνον εἰς τὴν βᾶσιν τοῦ τέμπλου, ἀνυψούμενον κατὰ 0,48, σχηματίζον κλίμακα ἐκ τριῶν βαθμίδων. Ἡ ἀρχικὴ στρῶσις διατηρεῖται καὶ σήμερον, ἀποτελουμένη ἐκ τετραγώνων πλακῶν λευκολίθου διαστάσεων 0,37×0,37, τοποθετημένων εἰς ρομβοειδῆ διάταξιν.

7. Ἐσωτερικὴ διακόσμησις. Ἡ μόνη διασφζομένη τοι-

21. Demangel-Mamboury, Le Quartier des Manganes, σ. 35. — Vincent καὶ Abel, Bethléem, πίν. XI. — Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ Εὐλόστεγος Παλαιο-χριστιανικὴ Βασιλικὴ κλπ., ἐνθ' ἄνωτ. σ. 268 κ.έξ.

22. Περὶ κίωνων ὄρα τὸ ἄνω λίαν ἀξιόλογον ἔργον τοῦ Καθηγητοῦ Ἀν. Ὁρλάνδου, σ. 274 κ.έξ.

23. Εἰρήσθω, ὅτι εἰς τινὰς Ναοὺς οἱ κίονες οὐδεμίαν μείωσιν παρουσιάζουν· παράδειγμα οἱ λεγόμενοι «πράσινοι» κίονες τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως. — Ε. Ἀντωνιάδης, Ἐκφρασις, ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. Β. (1908) σ. 32 καὶ τόμ. Α' (1907) σ. 97.

24. Ἀν. Ὁρλάνδου, μνημον. ἔργον, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 278 κ.έκ. — Ε. Ἀντωνιάδου, μνημον. ἔργ., τόμ. Β' σσ. 33 καὶ 35. — Κωδινού, Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως 146, ἔκδοσις Βόβνης. Μ. Γκητάκου, Μαθήματα Χριστ. καὶ Βυζαντ. Ἀρχαιολογίας κλπ., ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 197-215.

25. Μ. Γκητάκου, Μαθήματα Φιλοσοφίας τῆς Τέχνης καὶ Αἰσθητικῆς, Ἀθήναι 1975, σσ. 102-108.

26. Π. Σιλεντιαρίου, Ἐκφρασις Ἁγίας Σοφίας, σ. 607 καὶ 667.

χογραφία τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν Ναοῦ εὐρίσκεται εἰς τὴν κόγχην τῆς Ἀγίας Προθέσεως καὶ ἱστορεῖ τὴν Γέννησιν. Ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν πλευρῶν τῶν τοίχων ἔχουν ἀναρτηθῆ φορηταὶ εἰκόνες, περὶ ὧν ὁ λόγος κατωτέρω. Μόνον τὰ δύο τοιχεῖα, τὰ εὐρισκόμενα ἄνωθεν τῶν δύο σειρῶν κίωνων τοῦ κεντρικοῦ κλίτους καὶ αἱ δύο μακραὶ πλευραὶ, εἶναι ἐζωγραφισμένα ὑποτυπωδῶς, δι' ἀνθεμοειδοῦς διακοσμῆσεως. Δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ παραβλεφθῇ τὸ γεγονός ὅτι αἱ ἐσωτερικαὶ πλευραὶ τοῦ κυρίως Ναοῦ, καθ' ὅλον τὸ μῆκος καὶ πλάτος αὐτοῦ, ἔχουν ξυλίνην ἐπένδυσιν ἀπὸ τοῦ δαπέδου μέχρι ὕψους 2,67. Ἐπὶ τῆς ἐπενδύσεως αὐτῆς εἶναι προσκεκολλημένα τὰ στασίδια, μεταξὺ δὲ αὐτῶν σχηματίζονται ξύλινοι ψευδοκίονες ἀπολήγοντες εἰς ἐπίχρυσον κιονόκρανον κορινθιακοῦ ρυθμοῦ.

8. Ν ἄ ρ θ η ξ. Τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ Ναοῦ δὲν ἐντάσσεται εἰς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τοῦ ὅλου κτίσματος. Εἶναι νεωτέρα προσθήκη. Τοῦτο καθίσταται φανερόν μὲ τὴν ἀπλῆν παρατήρησιν. Δεδομένου ὅτι «τὴν 10ην Φεβρ. 1743 ἰσχυρὸς σεισμὸς» προὐκάλεσε σημαντικὰς καταστροφὰς ἐν Κερκύρα καὶ «κατέστησε ἀναγκαίας νέας ἐπισκευὰς καὶ διαρρυθμίσεις»²⁷ εἰς τὸν Ναὸν καὶ δεδομένου ὅτι ἡ προσθήκη τοῦ Νάρθηκος ἀπετέλεσε ἀπαραίτητον στοιχεῖον διὰ τὴν δημιουργίαν τῶν Ὑπερῶν καὶ κατὰ συνέπειαν τὴν τελικὴν μορφοποίησιν τοῦ ὅλου κτίσματος, θὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰς τὰς «νέας ἐπισκευὰς καὶ διαρρυθμίσεις» ἐκείνης τῆς περιόδου ἀνάγεται καὶ ἡ προσθήκη τοῦ Νάρθηκος.

Ὁ Νάρθηξ ἐκτίσθη κατὰ μῆκος τῆς ἀριστερᾶς μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ, καταστήσας πλέον αὐτὴν ἐσωτερικὴν πλευράν. Εἰς τὸν Νάρθηκα εἰσέρχεται τις διὰ τῶν δύο θυρῶν τῶν εὐρισκομένων εἰς τὴν βορείαν πλευράν. Τὸ πρὸς ἀνατολὰς τμήμα αὐτοῦ, ἐνούμενον μετὰ τοῦ τμήματος τοῦ πρὸς τὸ Ἱερόν ἀριστεροῦ κλίτους, δημιουργεῖ χῶρον βοηθητικὸν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, χρησιμοποιούμενον ὡς Σκευοφυλάκιον. Πρὸς τὴν αὐτὴν ἐπίσης κατεύθυνσιν ὑψοῦται ξυλίνη κλίμαξ ὀδηγοῦσα τὸ μὲν εἰς τὸν Ἀμβωνα, τὸ δὲ εἰς τὸ Γραφεῖον τοῦ Ναοῦ, εὐρισκόμενον ἄνωθεν τοῦ Σκευοφυλακίου καὶ εἰς τὸ κωδωνοστάσιον. Τέλος, εἰς τὸ πρὸς δυσμὰς τμήμα τοῦ Νάρθηκος ὑψοῦται μαρμαρίνη κλίμαξ ὀδηγοῦσα εἰς τὸ δυτικὸν Ὑπερῶν, κάτωθεν δὲ τῆς κλίμακος αὐτῆς δημιουργεῖται χῶρος, χρησιμοποιούμενος σήμερον ὡς κατάστημα.

Τὸ πλάτος τοῦ Νάρθηκος μειοῦται ἀπὸ δυσμὰς 1,26 εἰς 0,90 πρὸς ἀνατολὰς.

9. Ὑ π ε ρ ῶ α. Ἐνταῦθα μόλις εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπενθυμίσω, ὅτι εἰς τὴν Ἑλληνιστικὴν Ἀνατολὴν καὶ ἰδίως εἰς τὰ παράλια τῆς Μεσογείου ἢ τὰς πλησίον αὐτῶν πόλεις, ἔχομεν εἰς τὰς μεγάλας Βασιλικὰς διάταξιν «μεθ' ὑπερῶν», δηλ. κατασκευὴν «γυναικωνίτου». Κατὰ τὴν Παλαιοχριστιαν-

27. Σ. Σ τ ο ὑ π η, μνημον. ἔργ., ἐνθ' ἄνωτ. σ. 133.

νικὴν μάλιστα ἐποχὴν ἢ ὑπαρξίς ἢ μὴ (ὑπερφῶν) ἢ «γυναικωνίτιδος», διεδραμάτιζεν οὐσιῶδες μέρος εἰς τὴν ὄλην διαμόρφωσιν τῆς τομῆς τῶν βασιλικῶν καὶ εἰς τὴν καθόλου διάπλασίν της. Διεμόρφωσε δὲ ἢ Ἑλληνιστικὴ Βασιλικὴ τὸ ἀρχιτεκτονικὸν αὐτὸ διαμέρισμα καὶ τὸ ἐφήρμοσε τηροῦσα τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχαίων ναῶν ἀλλὰ καὶ τὸν κανόνα τοῦ χωρισμοῦ τῶν φύλων²⁸.

Εἰς τὸν ὑπὸ ἐξέτασιν Ναὸν ὑπάρχουν τρία Ὑπερῶα· ἦτοι α') τὸ δυτικόν, εὐρισκόμενον εἰς ὕψος 3 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου καὶ ἐκτεινόμενον εἰς ὄλοκληρον τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Ναοῦ· εἶναι δὲ κατεσκευασμένον ἐκ ξύλου, μὴ στηριζόμενον ἐπὶ κιόνων ἢ πεσσῶν, ἀλλὰ δι' ἀφανῶν στηριγμάτων ἐπὶ τῶν πλαγίων πλευρῶν. β) τὰ ἕτερα δύο Ὑπερῶα τὰ εὐρισκόμενα καθ' ὄλον τὸ μῆκος καὶ πλάτος τῶν δύο ἀκραίων κλιτῶν καὶ εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 6,55 μ. καὶ αὐτὰ ἐκ ξύλου κατεσκευασμένα. Εἰς τὰ δύο ταῦτα Ὑπερῶα ἀνέρχεται τις διὰ ξυλίνων κλιμάκων στηριζομένων ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ Ὑπερφῶου, εἰς τοῦτο δέ, διὰ πετρίνης κλίμακος, εὐρισκομένης εἰς τὸν Νάρθηκα. Ἐκ τούτου, πρέπει νὰ συναχθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ Ὑπερῶα δὲν περιελήφθησαν εἰς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τοῦ Ναοῦ, ἀλλὰ βραδύτερον ὅτε ἐγένετο ἢ ἐπέκτασις διὰ τῆς προσθήκης τοῦ Νάρθηκος. Ὁ φωτισμὸς τῶν Ὑπερφῶων γίνεται διὰ μὲν τὸ δυτικὸν διὰ τοῦ ἀνακουφιστικοῦ ἀνοίγματος τοῦ ἄνωθεν τῆς κεντρικῆς εἰσόδου εὐρισκομένου, διὰ δὲ τὰ πλάγια ἐπὶ τῶν κλιτῶν, διὰ τῶν παραθύρων τῆς τρίτης σειρᾶς τῆς δεξιᾶς καὶ ἀριστερᾶς πλευρᾶς. Εἰς ἕκαστον τῶν πλαγίων Ὑπερφῶων, ὑπάρχουν τρία φωτιστικὰ ἀνοίγματα πρὸς τὸ κεντρικὸν κλίτος, μήκους 2,65 μ. εὐρισκόμενα ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ ὡς ἄνω κλίτους καὶ ἀκριβῶς ἄνωθεν τῶν κενῶν τῶν ὑπὸ τῶν κιόνων δημιουργουμένων καὶ χωριζομένων μεταξύ των διὰ πεσσῶν διαστάσεων 0,58×0,43 καὶ ὕψους 0,57. Οἱ πεσσοὶ ἐνοῦνται μεταξύ των, ὡς καὶ μετὰ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ τοιχείου δι' ἐπιστυλίου τοξωτοῦ, ἀκτίνος 1,42 μ.

Οὕτω, διὰ τῶν φωτιστικῶν τούτων ἀνοιγμάτων ὁ φωτισμὸς τῶν Ὑπερφῶων ἐκ τῶν παραθύρων τῆς τρίτης σειρᾶς, εἰσέρχεται καὶ φωτίζει τὰ ὑψηλὰ μέρη τοῦ κεντρικοῦ κλίτους ἔστω καὶ ἀσθενῶς²⁹. (Συνεχίζεται)

28. Αἱ Συριακαὶ Παλαιοχριστιανικαὶ Βασιλικαὶ κατὰ τὸ πλεῖστον κατεσκευάζοντο ἄνευ γυναικωνίτου διότι τὸ Ἀντιοχειακὸν Τυπικὸν δὲν ἐπέβαλλε τὸν χωρισμὸν τῶν φύλων. Πλεῖονα ὅρα ἐν Ἀν. Ὁρλόγιον, Ἡ. Εὐλόστεγος Παλαιοχρ. Βασιλική, τόμ. Α', σ. 196 κ. ἐξ. τόμ. Β' σ. 380 κ. ἐξ.

29. Περὶ τοῦ φωτισμοῦ τῶν Ναῶν ὅρα κυρίως Ε. Ἀντωνιάδη, μνημον. ἔργ., ἔνθ' ἄνωτ. J. A r o n i n, Climate and Architecture. New York 1953. — Γ. Σωτηροῦ, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, ἔνθ' ἄνωτ. — Μ. Μαρκέτου, Περὶ τῆς κατανομῆς τῆς λαμπρότητος εἰς αἶθριον οὐρανὸν (Διατριβή), Θεσσαλονίκη 1930. — Γιάννη Τριανταφυλλίδη, Στοιχεῖα φυσικοῦ φωτισμοῦ τῶν Βυζαντινῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀθῆναι 1964. Πρβλ. τὰ ὑπὸ Γ. Σωτηροῦ ἀναγραφόμενα εἰς τὴν ἐργασίαν του: Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλίας (ἐν Ε.Ε.Β.Σ. ἔτ. 1929). Ἐπιθὶ καὶ Ο. W u l f f, Altchristliche und byzantinische Kunst (εἰς Handbuch der Kunstwissenschaft), Berlin 1918.